

VASY GÉZA

Előítéletek helyett újraolvasást!

1969 augusztusának végén Lillafüreden megrendezték a fiatal írók tanácskozását. Ekkor már folyamatban volt a Kilencek antológiájának megjelentetése. A tanácskozáson felszólalt Rózsa Endre, Péntek Imre, Oláh János, Utassy József, Mezey Katalin levelét pedig Kovács István olvasta fel. A vitaindító előadást Jovánovics Miklós, akkor az Új Írás főszerkesztője tartotta. Egy bekezdés erejéig a Kilencekkel is foglalkozott, eléggé felemásan. Nem tartotta őket alkalmasnak egy markáns irányzat elindítására, azért sem, mert néhány kortárs költő vonzaskörében írnak. Láthatóan azt szerette volna, ha a csoport felbomlik: „Ez az antológia – úgy tudom – három évvel ezelőtt készült el, és mostanában fog megjelenni. Tapasztalatom szerint már nem lehet a Kilencek minden tagját egy kalap alá venni, megkezdődött a differenciálódás a tehetség és a szemlélet alapján.” Majd leminősíti a „nagyon tehetséges” Utassyt mint Juhász Ferenc epigonját, s megdicséri Rózsa Endrét, akivel pedig komoly konfliktusa volt. (Utassy verseit Juhász-epigonizmusként olvasni lírai botfűlüléség egyébként.)

Domokos Mátyás, aki a kiadást elutasító Szépirodalmi Kiadó főszerkesztője volt, határozottan kiállt a Kilencek mellett: „nem lehet elutasítani azt az igényt, amely az Utassy-féle csoport – nem tudom másként nevezni, csoport – hozzászólásaiban és vallomásaiban fejeződik ki: a hétköznapoknak akár csendesebb, akár viharosabb állandó, írói, művészi szembesítését a végcélokkal, illetve én eszményeknek vagy gondolatrendszernek nevezném inkább.”

Még egyértelműbben fogalmazott Ratkó József: „...én közösséget itt a jelenlévő írók közül legszívesebben az Utassyék nemzedéki csoportjával tartok, mert emberileg, társadalmilag és művészileg nekik a legérvényesebb jelenleg, az én megítélésem szerint, a szavuk, nincsenek gyanús felhangjaik és azonkívül – hogy mondjam – nem kínálóznak, nem, nem... nem csinálnak mutatványokat. És azt hiszem, hogy költőnek vagy írónak nem is szabad bohóckodnia. Ők nem teszik ezt.” (A konferencia jegyzőkönyve: *Fiatal írók tanácskozása, Lillafüred, 1969*. Széphalom Könyvműhely, 1995. Utassy felszólalását nem rögzítette a hangszalag.)

Az Új Írás egyébként 1969 nyarán három hónapon át ankétot közölt fiatal írókkal. A júliusi számban harminckét érintett nyilatkozott. Közülük huszonkettő indult költőként. A Kilencek közül heten kaptak megnyilatkozási lehetőséget, Györi László és Kovács István hiányzott csak. Ez, a Lillafüredre való meghívás, majd hamarosan az antológia megjelenése egyaránt a tudomásulvétel jelzése volt.

Az *Elérhetetlen föld* fogadtatása, különösen az előzmények után, s annak figyelembevételével, hogy a pályá-

kezdőkről élesebb kritikák szoktak megjelenni, egészen jónak mondható. A kritikai visszhanggal korábban részletesen foglalkoztam (Pannon Tükör, 1997. 4. és *A Kilencek*, Miskolc, 2002.), így most csak vázlatosan ismertetem a véleményeket. Az elutasításnak hol ideológiai, hol esztétikai indokai voltak. Legélesebben Almási Miklós fogalmazott, aki kereste, de nem találta a költőket, s magatartásukat szerinte „józanságba, hűvös objektivitásba burkolt elvont, magvatlan ellenzékiesség, gondolati centrumot nélkülöző negativitás” jellemzi. Ideologikus volt Hajdu Ráfis bírálata is. Ő Utassy első kötetét is ledorongolta.

Horgas Béla írása méltatta az ugyanakkor megjelent *Költők egymás közt* című antológiát, majd ehhez képest tömören elintézte a Kilenceket, akiknek csak annyi az érdemük, hogy szövetkeztek egymással, egyébként a kötet „talajtalanul imbolyog a költői általánosítás és a publicisztikus konkrétság között: sem ez, sem az. Kritikának elvont, versnek felületes.” Furcsa, hogy a mindkét antológiában szereplő Kiss Benedeket Horgas előbb megdicsérte, majd a nevét sem említette. Szabolcsi Miklós úgy szolt a két költői antológiáról, hogy a nemzedék egészét vette figyelembe, tehát nem törekedett szembeállításra. Többeket a Kilencek közül is még éretlennek tartott. Legnagyobb tévedése, hogy Utassyt inkább publicisztikus tehetségnek vélte.

Czine Mihály, Kenyeres Zoltán, Görömbei András, Könczöl Csaba, Ilia Mihály, Kiss Dénes, Kabdebó Lóránt, Pomogáts Béla, tehát a kortárs irodalommal hivatásszerűen foglalkozók megértéssel, olykor lelkesedéssel fogadták az antológiát, s elemezték erényeit, bírálták fogyatékoságait. Legtöbben közülük Kiss Benedeket tartották a legérettebb tehetségnek, majd Utassy Józsefet, Oláh Jánost.

Az ideologikus bírálatok a szocialista kórus egyöntetűségét és pártszerűségét féltették, az irodalmi közéletismódok az új tehetségeknek örültek, az aggodalom inkább a várható jövőt illette, másrészt, többnyire virágnyelven szólva az ideologikus bírálatot és elutasítást próbálták elhárítani. Az írott bírálatok alapján az összkép mindenképpen kedvező, s ennek alapján a kilenc költő gyorsan emelkedő pályáivére lehetett volna számítani. A valóságban ennek éppen az ellenkezője történt. Nem sokkal az antológia megjelenése után megkezdődött a Kilencek visszaszorítása. Áruklodó ebből a szempontból az Új Írás megjelenési statisztikája. Ez a folyóirat 1961-ben a fiatalabb írók fórumaként jött létre. 1967-től rendszeresen közölte a Kilencek több költőjét, 1968-ban mindegyiküket. Ebben az évben összesen 24, a következőben hetük 22 verse jelenhetett meg. Ezek után 1970-ben Kiss Benedek, a következő évben Rózsa Endre egyetlen verse. A főszerkesztő valamilyen felső és/vagy belső parancsot teljesített kiiktatásukkal. 1970 és 1975 között összesen 23 verssel szerepeltek, tehát a megelőző évi szám öt évre osztódott. S 1975 után sem javult lényegesen

a helyzetük. Az óvatosság természetesen más folyóiratok szerkesztőseit is jellemezte.

Láttuk, hogy közülük a szerencsésebbeknek 1968 és 1970 között megjelenhetett az első kötete. Ám 1969 után gyanakvóbbá váltak a kiadók, ezért a több éves késlekedés Oláh János, Péntek Imre, Kovács István esetében, az érthetetlen elzárkózás Konczek József kötetterveitől. A második kötet kiadásának elhúzódsát legtöbbször megszenvedte. Átlagosan hét évet kellett várakozniuk a szokásos háromneggyel szemben. Tehát Konczeket nem számítva, az átlagosan huszonnyolc éves kori első kötetet harmincöt éves korban követhette a második.

A gyér megjelenési adatokat értelmezi a *Kísérlet* sorsa is. Ez sokszorosított, belső terjesztésű, évente háromszor megjelenő füzet lett volna, a vajjai múzeum e célból is megszervezett baráti körének tagjai számára, Molnár Mátyás igazgató kiadásában. Mezey Katalinék 1970-ben megszerkesztették az első három számot, az első kettő nyomdailag el is készült hatszáz példányban, azonban a megyei engedélyt visszavonták, a rendőrség lefoglalta a példányokat, azok idővel nyomtalanul eltűntek, az igazgatót pedig leváltották. A kiadványt és szerzőit egyértelműen támogató bevezetőt Juhász Ferenc írta.

E sokféle kudarcélmény ellenében erőt és biztatást az idősebb pályatársak segítőkészsége adhatott. A legszebb nyilvános állásfoglalás alighanem Illyés Gyuláé, aki egyébként a Herder-díj mellé járó ösztöndíjat Kovács Istvánnak ítélte meg. Egy interjúban így nyilatkozott: „Ismerem ezt a fiatal nemzedéket, nemcsak ennek a kötetnek a szerzőit, másokat is, bár talán megengedhető elfogultság, ha azt mondom, hozzám ez a kilenc fiatal áll közel. Külön-külön senkiről se szólnék szívesen, mert ez az egész újonnan felrajzott sereg érdemelne egy teljes, együttes méltatást. De valami mégis elmondható róluk. A mai életről is tudnak valami olyat, amit csak fiatal költő, és csak fiatal magyar költő tudhat.” (Magyar Ifjúság, 1970. február 13.)

Az *Elérhetetlen föld* 2000 példánya napok alatt elfogyott. Amikor mód nyílt rá, irodalmi esteken találkozhatott híveivel a csoport is, az egyes alkotók is. Verseiket szavalni kezdték, megzenésítették őket, volt, amelyik a rendkívüli sikerre való tekintettel tilalmassá is vált, mint Utassy József híres *Zug március* című költeménye, amely szinte nemzedéki induló, himnusz lett, annyira hitelesen fejezte ki az alapélményeket és célkitűzéseket.

Az antológiákat, folyóiratokat létrehozó művészek csoportjai néhány hónap vagy év után fel szoktak bomlani. Különleges erő és tehetség kell ahhoz, hogy a szerves kapcsolat megmaradjon. A Nyugat első nemzedékének történelmi szerencséje volt, hogy a folyóirat hosszú távon fennmaradhatott. Még erősebb kohéziót jelentett a népi írók mozgalma, ezt azonban előbb a második világháború, majd a bolsevik diktatúra gátolta a mozgalom kiteljesedésében.

Még az újhaldasoknak is megadatott 1946-ban, hogy nemzedéki csoportként jelentkezzenek, majd jóval idősebb korukban, hogy megőrzött csoporttudatukat kiteljesíthessék. A Kilencek nemzedéki csoportként, irányzatként való jelentkezése eretnységnek számított 1966 táján, s mint bebizonyosodott, később mások próbálkozásait is megakadályozta a kulturális politika.

A kilenc költő összetartozás-tudata azonban erősebbnek bizonyult, s legyőzte mind az irodalompolitikai akadályokat, mind a szokásos életformabeli és érvényesülési különbözőségeket. 1982-ben megjelent a második *Elérhetetlen föld*, ekkor már a Magvető Kiadónál, s ennek fogadtatásában utólag az első antológiát is rehabilitálták többen, érthetetlennek nevezve az elutasítást. 1990-ben napvilágot látott Csontos János interjúkötet a kilenc alkotóval (*Együtt és külön*, Széphalom Könyvműhely). Egy harmadik, reprezentatív antológiát 1994-ben adott ki az Anonymus Kiadó. 2002-ben pedig kötetbe gyűjtve kerültek kiadásra az én róluk írt portréim, kritikáim. Legújabbban G. Komoróczy Emőke írt róluk tanulmányosorozatot.

Előbb-utóbb a József Attila-díjak is elérték őket (Konczek József kivételével). Azért a hivatal nem siette el a dolgot. A díjak időpontja: Utassy József (1978), Kiss Benedek, Rózsa Endre (1979), Kovács István (1984), Győri László (1992), Mezey Katalin (1993), Oláh János, Péntek Imre (1994). Kiss Benedek 1999-ben másodszor is részesült ebben az elismerésben, gyermekkönyveikért. Utassy József 2001-ben Babérkoszorút, 2008-ban Kossuth-díjat kapott.

A Kilencek pályáivének és fogadtatásának nagy gondja, hogy kibontakozásuk természetes időszakában gátolták őket, s írói világgépüket, kritikai hangvételüket ellenszenvvel fogadták. A mostoha körülmények ellenére megszületett életművek pedig azóta sem kaptak méltó értékelést. Többször olvasatlanul tolták félre őket a kánonképző körök. A nyolcvanas évek hivatalossága egyre inkább azt támogatta, amit korábban elítélt: amit politikamentesnek, ideológiailag semlegesnek, illetve esztétizálóknak gondolt. A kilencvenes évek ugyan elhozta a többpártrendszer, nem volt már egységes irodalompolitika, a posztmodern viszont félhivatalossá, az irodalomtudományban és a kritikában egyre inkább kizorító-kitaszító jellegűvé vált. Olyan légkörben, amelyben Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Sánta Ferenc s még annyi más klasszikus életművét próbálják kiiktatni a magyar irodalmi hagyományból, sokkal nehezebb azoknak a sorsa, akik nem tagadják ezt a hagyományt. Vigasztaló azonban, hogy a szépirodalomban már lezárult a posztmodern kora. Előbb-utóbb remélhetően az irodalomtudományban is bekövetkezik a lehiggadás, a tárgyilagos számbavétel időszaka. Akkor nem egy-egy elmélet fogja eldönteni szerzők és művek értékét, hanem az elfogulatlan és figyelmes olvasás és újraolvasás.